

Croatica XXI (1990) — 33 Zagreb

Izvorni znanstveni članak

Krešimir Nemeč

FRANGEŠOV ESEJIZAM

UDK 886.2 — Frangeš

Ključna odrednica Frangešova književnoznanstvenog rada jest esejizam. Frangeš nikada nije pisao impersonalne znanstvene rasprave sa suhoparnim jezikom činjenica. U svim je njegovim tekstovima naglašena subjektivna nota, temperament i želja da se građa prezentira literarno, esejistički živo, s kritičarskim osobnim šarmom.

Ivo Frangeš iznimna je osobnost na hrvatskoj književnoznanstvenoj sceni. Nijedna kratka odrednica njegovog djelovanja ne čini se dostatnom. Nazvati Frangeša samo profesorom i povjesničarem hrvatske književnosti svakako je premalo, preusko, a u krajnjoj liniji i netočno. Netočno, jer ne pokriva i one druge aspekte izraza njegove osobnosti koji su barem podjednako važni. Frangeš je i briljantan stilist, sladokusac riječi i retor; on je i vrstan romanist, filolog, kritičar i jedan od rodonačelnika metode interpretacije i unutrašnjeg pristupa književnom djelu u nas.

Ima, međutim, jedna kvaliteta koja je sadržana u svim tim aktivnostima i koja svima njima daje specifičnu boju i prepoznatljivu, osobnu notu. Ta je *differentia specifica* Frangešov esejizam, esejizam shvaćen kao svojevrsna unutrašnja forma, kao mjera osobnog, subjektivnog, koja određuje svaku pojedinačnu aktivnost. Frangešove radove prepoznali bismo i kad ne bismo pročitali na početku ime njihova autora. Ali, postoje i evidentne sličnosti između Frangešovih pisanih tekstova i njegovih govora i javnih nastupa. Te su srodnosti vezane upravo za kategoriju esejizma kao oblikotvornog principa koji se proteže na sve dijelove Frangešova djelovanja. Esezizam je svjesno odabrana duhovna pozicija, intelektualni *credo*, supstanca od koje valja uvijek poći »da se s Frangešom bude Frangeš«.

Frangešovu esejističku duhovnu poziciju karakterizira nekoliko ključnih odrednica: 1) odupiranje svakom usustavljivanju, vezivanju za bilo koji zatvoreni teorijski sustav; svijest o ograničenosti bilo kojeg metodološkog pristupa i koncepcije; 2) težnja prema integralnom pristupu, dakle metodološki eklekticism koji, u refleksiji o određenom problemu, koristi sve elemente koji mogu biti poticajni i koji vode novim spoznajama; 3) stavljanje podjednakog akcenta i na *što* se piše i na *kako* se piše — odatle subjektivna nota, ornamentiranje jezika, kultiviranost izraza, otpor prema znanstvenoj »neutralnosti« i rigidnosti; 4) asocijativnost kao bitno načelo u procesu pisanja, dakle u biti montenjovska tehnika koja ne priznaje diktat *ratio*, nego se pouzdaje i u osobno iskustvo i u kategorije koje, *sensu stricto*, izlaze iz okvira tzv. znanstvenog bavljenja književnošću. Te su kategorije: ukus, intuicija, senzibilitet, inspiracija, blago ironičan odmak od teme.

Ako je esej uistinu prijelazna forma između antičkih *symposiona*, diskusija na agori i pismenog stvaranja, onda je Frangeš esejist *par excellence*. Njegov je pristup problemu tipično esejistički: »okruživanje« predmeta, intelektualni dijalog s njim, postupno približavanje jasno postavljenom cilju, opisivanje predmeta iz različitih rakursa, ali i protokoliranje osobnih dojmova i asocijacija koje mu se pritom javljaju. Frangešovi ključni tekstovi, poput *Budejnja Ivice Kičmanovića*, *Mažuranić klasik*, *Senoina baština u Hrvat-*

skom realizmu, U potrazi za izgubljenim djetinjstvom ili U avliji, u proklesoj tipični su eseji, bez obzira na formalno poštivanje konvencija književnoznanstvenog izlaganja (terminologija, fusnote, metajezik i sl.). Eseji su i njegove interpretacije Vidrićevih i Matoševih pjesama, a i sama Frangešova *Povijest hrvatske književnosti* esejistički je koncipirana: to je zbirka eseja i esejistički intoniranih portreta pisaca s naglašenom subjektivnom vizurom, objedinjenih vizijom hrvatske književnosti kao umjetničke manifestacije nacionalne samobitnosti, kulturnog identiteta i Gundulićeva sna o slobodi

Dakako, i u ovom se primjeru potvrđuje teza Antuna Barca, Frangešova prethodnika na Katedri za noviju hrvatsku književnost Filozofskog fakulteta u Zagrebu, da priklanjanje esejizmu ne znači nužno bijeg od znanstvenosti. »Esejistički način pisanja« — kaže Barac — »ne znači sam sobom nedostatak naučnosti, već je, naprotiv, samo znak, da je pisac potpuno asimilirao materijal, o kome piše, te ga iznosi živo, kao svoj doživljaj«. Doista, Frangeš nije nikada njegovao žanr impersonalne znanstvene rasprave i suhoparni jezik činjenica. U svim je njegovim tekstovima naglašen temperament i želja da se proučena građa prezentira literarno, živo, s prepoznatljivim, osobnim kritičarskim šarmom. Stoga se teorija izmjenjuje s imaginacijom, refleksija s emocionalnim angažmanom, pojam sa slikom. Mažuranić, Vidrić, Matoš i Krleža nisu za Frangeša neutralni objekti znanstvene analize, nego literarne simpatije prema kojima ne krije afektivan odnos. Njegov primjer gotovo bez ostatka potvrđuje tezu Lea Spitzera da je već sam izbor pisca u neku ruku i ocjena. I to ne samo odabranog pisca, nego i kritičara, jer ta ocjena govori i o njemu i o njegovu ukusu. Drugim riječima, kritičar bira svog pisca, ali i pisac, na svoj način, priziva svog kritičara.

Frangeš priznaje subjektivnost suda i važnost ukusa u interpretaciji književnih djela i po tome se bitno razlikuje od drugih predstavnika tzv. zagrebačke stilističke škole kojoj je, inače, bio jedan od pokretača. U »čistu« književnu teoriju nikada nije vjerovao; metode su mu nužno zlo, instrumentarij u interpretativnom postupku koji je, zapravo, intiman čin, eksplikacija vlastitog doživljaja, slutnja smisla. Frangeš ne bježi od impresije. U interpretaciji Matoševih pjesme *Jesenje veče* napisat će da je impresija »muza kritičarova«, da uvijek valja »saslušati njezina upozorenja i provjeriti ih znanstvenom analizom«. Interpretacija se pod Frangešovim perom prameće u čistu kreaciju, u očitovanje vlastita stvaralačkog odnosa prema odabranom literarnom predlošku.

Esejistička pozicija znači odustajanje od jednoličnosti, stroge sistematičnosti, hinjene egzaktnosti, eksplicite formulirane filozofije. Kako reče Adorno, esej razara teorije, pa i one koje su mu

bliske. Tako je i Frangeš »olabavio« temelje vlastite teorije, stilističke kritike. O tome piše eksplicite u studiji indikativna naslova *Stilistička kritika. Vrijednost i granice* (1957): »Do jednoga mi je, na kraju, naročito stalo: mislim da se danas već posve mirno može ustvrditi, — kad se radi o konačnom, cjelovitom sudu o umjetničkom djelu, — da ni jedna od kritičkih metoda ne smije *a priori* imati prvenstvo. Ma koliko se daleko na periferiji nalazio, kritičar se mirne duše može prepustiti gravitacionoj snazi centra. Stoga se kritičar, da bi u potpunosti izvršio svoj zadatak, ne smije ograničiti na samo jednu formu kritike, pa čak ni onda kad ona najbolje odgovara njegovu temperamentu, kad je njegova *forma mentis*, nego se (i to istovremeno) ogledati i u drugim oblicima i metodama, jer mu samo množina pristupa može dati cjelovit doživljaj poezije. Rutina i šablona vrlo će lako pokopati i najsnažniju poeziju.«

Frangeš je ljubitelj raznolikosti, intelektualne kombinatorike, igre riječima, dosjetke. Krutosti metode suprotstavio je načelo slobodnih asocijacija, a čistoj deskripciji predmeta eruditsku refleksiju, uživanje u samom procesu analize, u radosti što je pruža umjetničko djelo. Umjesto filozofske općenitosti radije pribjegava pjesničkoj konkretnosti. U svoje eseje često upleće priču, anegdodu, duhovite obrate. Retorički efekti ponekad se šire i na račun informacije. Ekspresija mu je podjednako važna kao i sadržaj koji je njome posredovan. Zbog slobodne uporabe gotovo svih sredstava umjetničkog izraza, Frangešovi su eseji zapravo intelektualna proza jakog afektivnog naboja. U njima riječ nije samo puki prenosilac poruke i obavijesti, nego ima i svoju samostalnu vrijednost. To, drugim riječima, znači da njegovi književnopovijesni tekstovi pobuđuju estetski dojam, odnosno da su estetski znakovi, upravo kao i kod Frangešova duhovnog uzora, talijanskog književnog povjesničara Francesca De Sanctisa. Pravi korijeni ovakvu opredjeljenju vode, dakako, Croceu. I Frangeš je u biti kročeanac (nastavljač produktivne linije našeg kročeanizma: Livadić, Haler, Kombol, Desnica), jer i on, poput talijanskog estetičara, postavlja znak jednakosti između umjetničke ekspresije i izražavanja u jeziku.

Frangešovi tekstovi potvrđuju misao Virginije Woolf: cilj je eseja da pruži zadovoljstvo, da nas očara i osvježi. I zbog toga tolika pažnja koju Frangeš poklanja već prvim riječima, izrazu, unutrašnjoj dramatici i organizaciji tekstova, efektnim poantama. U njegovu primjeru doista možemo govoriti o fenomenu *književnosti o književnosti* jer je prvotna znanstvena intencija prevladana vlastitom umjetnički živom i stilski dotjeranom obradom.

O Frangešovoj stilskoj perfekciji već je u nas dosta pisano (Flaker, Pranjić, Pavletić, Stamać). Ta se perfekcija temelji na mediteranskoj, romanskoj kulturi u kojoj se uvijek više cijenila lucidnost, *raffinement*, improvizacija i kultiviran stil od pojmovne či-

stoće, stroge logike i krute discipline mišljenja. Uostalom, osnova je esejizma osoban doživljaj, a ne pristajanje uz neki idejni ili estetski sustav. Frangešovi tekstovi više se obraćaju slušatelju nego čitatelju; oni traže da budu izgovoreni jer tek »ozvučeni« pokazuju svoju puninu i iscjeliranost svakog detalja. Spajajući »točnost motrenja i eleganciju pisanja« (Stamać), Frangeš je ostvario idealnu sintezu. Iz te sinteze proizišao je impresivan, respektabilan opus, jedan od najcjelovitijih u hrvatskoj književnopovijesnoj misli.

ZUSAMMENFASSUNG

Das Hauptmerkmal in den literaturwissenschaftlichen Werken von Ivo Frangeš ist Essayismus. Frangeš hat nie impersonale, geistlose wissenschaftliche Abhandlungen geschrieben. Alle seine Werke sind subjektiv gefärbt und temperamentvoll. Der Stoff wird literarisch, essayistisch, mit vielen rhetorischen Mitteln dargestellt.